

УДК 331.215.1

O. Lysak, L. Andreeva, Ph.D. of Economics, associate professors, Tavria State Agrotechnological University

THE CONCEPT OF LABOR POTENTIAL REPRODUCTION

Summary. The main factors of economic growth have changed radically in modern conditions. The solve many production problems was possible only by improving the efficiency of existing resources now, but with new methods and tools that make up the production capacity of the company. The labor potential occupies a special place of the production potential structure, the results of the use of which depends on the effectiveness of the entire national economy and the dynamics of the economy. Thus, the relevance of the study of the employment potential of enterprises determined by its role in increasing the efficiency and competitiveness.

Investigation of the mechanism functioning labor potential reproduction will control the reproduction of labor potential at all stages, and identify the methods and tools of influence on this process.

The concept is intense play in accelerating economic growth and on this basis and intellectualization of labor productivity. Market relations contribute to balancing demand and supply of labor, making labor in those industries and the region, which provided the most effective use of their labor potential.

Benefits concepts of intensive labor potential reproduction is to ensure efficiency at the optimal use of labor, its skill and intellectualization by increasing knowledge-intensive production and the introduction of advanced technologies.

Keywords: labor potential, labor potential reproduction, efficiency play, the formation of labor potential, use of labor potential.

О.І. Лисак, Л.О. Андрєєва, кандидати економічних наук, доценти Таврійського державного агротехнологічного університету (далі – ТДАТУ)

КОНЦЕПЦІЯ ВІДТВОРЕННЯ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ

Визначено поняття відтворення трудового потенціалу. Узагальнено погляди науковців на концепції щодо змісту процесу відтворення трудового потенціалу. Обґрунтовано концепцію відтворення трудового потенціалу на базі відтворення населення.

Ключові слова: трудовий потенціал, відтворення трудового потенціалу, ефективність відтворення, формування трудового потенціалу, використання трудового потенціалу.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Концеп-

ції відтворення трудового потенціалу містять ряд основних понять, пов'язаних із відтворенням окремих категорій населення, що охоплюють поняття трудовий потенціал. Таким чином, обґрунтовуючи концепції відтворення трудового потенціалу, необхідно виходити з умови, що трудовий потенціал – це інтегрований показник, який об'єднує характеристики відтворення окремих його категорій, робочої сили в процесі постійного руху, формування, розподілу, обміну і споживання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Дослідження концепцій відтворення трудового потенціалу в своїх працях проводили в різний час українські та іноземні науковці: Богиня Д.П., Долишний М.І., Злупка С.М., Онікієнко В.В., Гнибіденко І.Ф., Грішнова О.А., Лібанова Е.М., Кіма М.Н., Магомедова М.М., Пирожкова С.І., Лича В.М., Якуба К.І. та інші. Але, незважаючи на велику кількість опублікованих розробок, досі відсутня єдність у визначенні складових процесу відтворення трудового потенціалу.

Формулювання цілей статті. Основною метою публікації є дослідження процесу відтворення трудового потенціалу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під відтворенням трудового потенціалу розуміють процес соціально-економічно-демографічного розвитку трудової активності певного покоління людей, причому первісним є демографічне відтворення, оскільки спочатку людина повинна виникнути як біологічна істота, як певний потенційний ресурс, який в соціально-економічній та соціально-психологічній системі набуває здатності до активної трудової діяльності. У той же час демографічна, соціально-економічна та соціально-психологічна підсистеми процесу відтворення трудового потенціалу не функціонують окремо, в різні проміжки часу – вони безперервно взаємодіють одна з одною, адже демографічний цикл відтворення являє собою період відтворення одного покоління людей (25-27 років), соціально-економічний цикл відтворення трудового потенціалу вимірюється тривалістю трудового періоду, а відтворення в соціально-психологічній підсистемі триває протягом усього життя людини.

Дослідження відтворення трудового потенціалу зумовлює розгляд його взаємозв'язку з близькими за змістом поняттями, перш за все, відтворенням робочої сили. Оскільки «глибоке пізнання законів відтворення трудового потенціалу, – як зазначає Стешенко В.С., – передбачає знання законів відтворення робочої сили» [1, с. 8].

Закони відтворення трудового потенціалу багато в чому повторюють закони відтворення робочої сили, але між ними існують і певні відмінності. Відтворення як трудового потенціалу, так і робочої сили прирівнюють до відтворення суспільного продукту, представляючи його у вигляді окремих фаз: виробництва, розподілу, обміну і споживання [2, с. 7-11]. При подальшому розгляді цього питання чітко прослідковуються відмінності між відтворенням трудового потенціалу і робочої сили. У першу чергу, відтворення їх різняться за масштабами та змістом. Як вірно стверджує Пирожков С.І., «...якщо в окремих фазах відтворення трудового потенціалу відтворюються всього лиш можливості населення до трудової діяльності (як сукупна працездатність), то в фазах відтворення робочої сили – саме ті якості і властивості працездатного населення, які обов'язково повинні бути використані в процесі її споживання» [3, с. 35]. Іншими словами, відтворення трудового потенціалу і відтворення робочої сили співвідносяться як «загальне» і «окреме».

Дійсно, відтворення робочої сили можна представити як процес відтворення специфічного суспільного продукту у вигляді чотирьох фаз: виробництва, розподілу, обміну і споживання. Фаза виробництва являє собою процес кількісного і якісного формування робочої сили шляхом:

- 1) послідовної заміни поколінь працездатного населення;
- 2) набуття здібностей до праці через систему загальної освіти, професійної підготовки та перепідготовки;
- 3) споживання матеріальних і духовних благ для відновлення (підтримки) життєвих сил.

У фазі розподілу робочої сили відбувається процес розміщення зайнятих у галузях і секторах економіки. Фаза обміну передбачає купівлю-продаж здатності до праці. Учасниками цього процесу виступають роботодавці (як покупці) та наймані працівники

(як продавці). На фазі споживання робочої сили відбувається використання робочої сили в процесі праці.

У процесі відтворення трудового потенціалу виділяють чотири фази: виробництво, розподіл, обмін і споживання. При цьому акцентується увага на демографічній складовій трудового потенціалу, яка суттєво впливає на весь процес його відтворення. Цей вплив пов'язаний з демографічною якістю населення, яка в свою чергу залежить від таких фундаментальних характеристик, як генфонд популяції, що відтворюється, стан її здоров'я [3, с. 36]. Від цієї складової напряму залежить рівень очікуваної працездатності населення і середня тривалість трудового періоду. Трубич С.Ю. зазначає, що «...хоча поділ процесу відтворення трудового потенціалу на окремі фази має зовнішню подібність з фазами відтворення робочої сили, вони не збігаються» [4, с. 27]. Тобто, він наповнює фази відтворення трудового потенціалу іншим змістом.

З іншої точки зору розглядає проблему відтворення трудового потенціалу Шаульська Л.В. Вона вважає, що «...поза увагою дослідників залишились три складові: збереження, реалізація та розвиток трудового потенціалу» [6, с. 110]. На її думку, збереження означає попередження та усунення загроз руйнування трудового потенціалу, що є актуальним в сучасних умовах розвитку нашої країни, коли тривалий час процес відтворення трудового потенціалу знаходиться під впливом руйнівних факторів, що негативно впливають на його розвиток. Етап розвитку автор характеризує як процес прогресивних змін кількісно-якісних характеристик трудового потенціалу. Що стосується етапу реалізації трудового потенціалу, то, за визначенням Шаульської Л.В., це процес купівлі-продажу найманої робочої сили, започаткування власного бізнесу [6, с. 111]. Тобто. цей етап інші дослідники виділяють як фазу обміну трудового потенціалу.

Недоцільно виділяти окремо фазу розвитку, оскільки весь процес відтворення трудового потенціалу на усіх етапах є процесом його розвитку, адже кожна окремо взята фаза передбачає покращення як кількісних, так і якісних характеристик трудового потенціалу.

Частина науковців також вважає, що категорії робоча сила і трудовий потенціал тотожні, але при цьому відмічається, що відтворення трудового потенціалу необхідно розглядати як відтворення сукупного працівника, соціально-економічних і матеріальних умов реалізації його здатностей до праці, а також відтворення системи взаємозв'язків між цими елементами в реалізації трудового потенціалу. При цьому відтворення трудового потенціалу виступає умовою відтворення робочої сили, яке, в свою чергу, визначає цілі і завдання відтворення трудового потенціалу [2, с. 21].

Залежно від структури втрат трудового потенціалу можливими є декілька етапів його відтворення. На першому з них переважає відтворення втрат за рахунок передчасних смертей працездатного контингенту, а на заключному етапі – скорочення резерву трудового потенціалу (скорочення терміну навчання, продовження продуктивної трудової діяльності у зв'язку з більш пізнім виходом на пенсію).

Таким чином, відтворення трудового потенціалу відбувається у часі та просторі під впливом факторів, які визначають формування, розвиток, розподіл та використання трудового потенціалу.

Узагальнення поглядів на концепції щодо змісту процесу відтворення трудового потенціалу показує їх розбіжності, що пов'язані з різними визначеннями цих понять. Зокрема, поширені визначення, що відтворення трудового потенціалу – процес формування його кількісних і якісних елементів, які характеризують сукупні можливості населення до трудової діяльності у відповідних історичних і соціально-економічних умовах. При цьому його сутність прирівнюється до відтворення суспільного продукту, тобто у вигляді окремих фаз: виробництва, розподілу, обміну і споживання.

На відміну від такого підходу пропонується обґрунтувати концепцію відтворення трудового потенціалу на базі відтворення населення, робочої сили, пов'язуючи останній підхід із зайнятістю, ринком праці, робочими місцями, якісними характеристиками. Якщо дотримуватися демографічної концепції відтворення трудового потенціалу, то сутність його відтворення зводиться до відтворення поколінь, що означає розгляд цього процесу в аспекті

міграції і соціальної мобільності в умовах певних соціально-економічних відносин.

У цьому випадку концепція відтворення трудового потенціалу повинна базуватись на визначенні пріоритетів соціально-економічної політики, що забезпечують найбільш сприятливі умови відтворення населення.

Концепцію відтворення трудового потенціалу в аспекті відтворення робочої сили необхідно розуміти як відновлення здатності людини до праці, тобто сукупності її інтелектуальних та фізичних здібностей, які використовуються в процесі виробництва.

У цьому підході визначальним при відтворенні трудового потенціалу приймається забезпечення у кожному новому поколінні розширеного відтворення працездатності, знань, умінь, свідомості, інтелектуального розвитку, які дають змогу людині виконувати роботу певного обсягу, якості і продуктивності відповідно до розвитку засобів і умов виробництва, внутрішнього і зовнішнього середовища пов'язаних з цілями суспільства.

Відтворення робочої сили як органічного елемента всього суспільного виробництва, являє собою її постійний рух: в процесі виробництва, розподілу, обміну, споживання. Змістом кожної з фаз є процеси, об'єктом яких виступає робоча сила. Фаза виробництва – кількісне і якісне формування робочої сили – відтворення, збереження і розвиток життєвих сил працівників, заміна звільнених і приріст чисельності працездатних, набуття і розвиток знань і умінь, необхідних для трудової діяльності; фаза розподілу – процес розміщення зайнятих в економіці за секторами, галузями і територіальними одиницями, включення їх у виробничий процес на певних робочих місцях і складання на цій основі сукупних робочих сил різного рівня; фаза споживання (використання) – структура зайнятості, організація використання робочої сили на підприємствах і використання індивідуальної робочої сили в процесі праці; фаза обміну – купівля-продаж здатності до праці, яка є товаром в ринкових умовах і має певну вартість.

З цих позицій можна розглядати концепції екстенсивного та інтенсивного відтворення трудового потенціалу.

Відмінності цих двох концепцій полягають у різних джерелах

їх формування. Згідно концепції екстенсивного відтворення трудового потенціалу відтворення робочої сили супроводжується залученням додаткової робочої сили у фазу використання. Це може бути обумовлено екстенсивним нарощуванням виробництва шляхом створення нових робочих місць та змінами у законодавстві, що регулюють вік працездатності.

Концепція інтенсивного відтворення полягає у прискоренні темпів економічного зростання і на цій базі продуктивності та інтелектуалізації праці. Ринкові відносини сприяють збалансуванню попиту та пропозиції робочої сили, спрямовуючи трудові ресурси в ті галузі і території регіону, де забезпечується найбільш ефективне використання їх трудового потенціалу.

Переваги концепції інтенсивного відтворення трудового потенціалу полягають у забезпеченні ефективності виробництва на базі оптимальності використання робочої сили, її кваліфікації та інтелектуалізації шляхом підвищення наукоємності виробництва та впровадження передових технологій.

Висновки. Із всього вищевикладеного можна зробити висновок, що в сучасних умовах корінним чином змінилися головні чинники економічного зростання. Якщо раніше промисловість розвивалася в основному за рахунок розширеного залучення до виробництва трудових, матеріальних, енергетичних ресурсів, то нині вирішення багатьох виробничих завдань стало можливим лише на основі підвищення ефективності використання наявних ресурсів, але із застосуванням нових методів і засобів, що складають виробничий потенціал підприємства. Особливе місце в структурі виробничого потенціалу займає трудовий потенціал підприємств, від результатів використання якого залежить ефективність всього національного господарства і динаміка розвитку економіки. Таким чином, актуальність вивчення трудового потенціалу підприємств визначається його роллю в підвищенні ефективності та конкурентоспроможності виробництва.

Дослідження механізму функціонування процесу відтворення трудового потенціалу дозволить контролювати відтворення трудового потенціалу на усіх етапах, а також визначити методи та важелі впливу на цей процес.

Список використаних джерел

1. Трудовая активность женщин / [В.С. Стешенко, В.П. Пискунов, Л.В. Чуйко и др.]. – К.: Наукова думка, 1984. – 235 с. – (АН УССР, Институт экономики.)
2. Колосова Р.П. Трудовой потенциал промышленности / Р.П. Колосова. – М.: Изд-во МГУ, 1987. – 161 с.
3. Пирожков С.И. Трудовой потенциал в демографическом измерении / С.И. Пирожков. – К.: Наукова думка. – 1992. – 180 с.
4. Трубич С.Ю. Трудовой потенциал: зайнятість населення України в умовах переходу до ринку / С.Ю. Трубич. – Тернопіль, 1996. – 198 с.
5. Ядранський Д. М. Трудовой потенциал в системі ринкових перетворень: монографія / Ядранський Д. М., Мішковець Л. В. – Д.: Моноліт, 2007. – 196 с.
6. Шаульська Л.В. Стратегія розвитку трудового потенціалу України / Л.В. Шаульська. – Донецьк, 2005. – 502 с. – (НАН України; Інститут економіки промисловості.)

***Аннотація.** Определено поняття воспроизводства трудового потенціала. Обобщены взгляды ученых на концепции относительно содержания процесса воспроизводства трудового потенциала. Обосновано концепцию воспроизводства трудового потенциала на базе воспроизводства населения.*

***Ключевые слова:** трудовой потенциал, воспроизводства трудового потенциала, эффективность воспроизводства, формирования трудового потенциала, использование трудового потенциала.*